

Науково-дослідна робота майбутніх педагогів з проблем культури української мови та методики її викладання в закладах освіти (Матеріали II студентсько-викладацького науково-методичного семінару, 30 березня 2010 р.). — Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2010.

Климова К.Я.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології і лінгводидактики
навчально-наукового інституту педагогіки

Зміст науково-дослідної роботи студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів з української мови

Індивідуалізація навчання, комп'ютеризація навчального процесу у довузівський період формування мовнокомунікативної компетенції (загальноосвітня школа, гімназія, ліцей, коледж, професійно-технічний заклад та ін.) дають змогу вступнику — майбутньому студенту — максимально повно реалізувати свої потенційні можливості до науково-дослідної роботи з української мови у педагогічному ВНЗ. При цьому формується креативність, яка є необхідною умовою творчої мовнокомунікативної діяльності педагога.

У державних документах наголошено на *поєднанні освіти і науки* як головного чинника модернізації сучасної освітньої системи (Національна доктрина розвитку освіти — XII. Освіта і наука; Закони України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про вищу освіту” та ін.). *Науковий доробок студентів* як складова науково-технічного потенціалу педагогічного ВНЗ (Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації (Наказ МОН України від 01.06.2006 № 422, 6.4) складається з *двох компонентів*: 1) науково-дослідної діяльності, що включена у графік навчального процесу (курсіві, дипломні роботи, проведення експерименту під час виробничої практики, виконання завдань у рамках практичних та лабораторних занять та ін.); 2) індивідуальної дослідницької діяльності, що виконується поза графіком навчального процесу (підготовка статті у збірнику студентських наукових публікацій, тез виступу на науковій конференції, наукових студентських робіт до участі у всеукраїнських конкурсах тощо).

Разом зі штатними науково-педагогічними працівниками, докторантами, аспірантами, студент вважається суб'єктом наукової діяльності педагогічного ВНЗ. За умови створення в педагогічному університеті навчально-науково-інноваційного простору вона інтегрує у процес професійної підготовки майбутніх учителів. Отже, підготовка професійно компетентних педагогів, яким притаманний високий рівень знань з української мови, умінь і навичок їх творчого застосування у ситуаціях професійного спілкування, передбачає формування науково-дослідницької компетенції студентів, зокрема нефілологів.

Беручи за основу особистісно орієнтований підхід до формування креативних особистостей учителів-нефілологів, спроможних до творчої науково-дослідної діяльності, ми побудували *модель поетапного формування креативності студента засобами створення письмових та усних професійно спрямованих наукових дискурсів* (див.Табл.1). Ця модель призначена сформувати систему знань про жанри наукового стилю, уміння й навички добирати при створенні текстів оптимальні мовні засоби, поєднувати їх із невербальними для реалізації своєї комунікативної мети.

Таблиця 1

Модель поетапного формування креативності студента засобами створення наукових текстів професійного спрямування

<i>Етапи (кроки) формування креативності студентів протягом навчання у ВНЗ</i>
<p>Анотація. Огляд літератури, презентація на занятті, перед початком наукової конференції, наукового семінару.</p>
<p>Конспект. Виступ на семінарському занятті, засіданні гуртка, проблемної групи, участь у колоквіумі, відповідь на іспиті, заліку.</p>
<p>Реферат. Усне повідомлення (за темою реферату) на семінарському занятті, засіданні гуртка, проблемної групи.</p>
<p>Стаття, тези. Доповідь (виступ) на студентській науковій конференції, науковому семінарі, на засіданні гуртка, проблемної групи.</p>
<p>Дипломна (магістерська) робота. Передзахист на засіданні кафедри, публічний захист на державному іспиті, доповідь (виступ) на студентській науковій конференції, науковому семінарі, на засіданні гуртка, проблемної групи.</p>

Протягом чотирьох — шести років навчання практично кожен студент отримує можливість здійснити поступовий перехід від створення невеликих за обсягом реферативних наукових текстів до кваліфікаційних робіт узагальнювального характеру, що демонструють готовність випускника до творчої педагогічної діяльності за обраним фахом та сформованість мовнокомунікативної професійної компетенції. Охарактеризуємо стисло *особливості* запропонованої моделі: 1) *універсальність структури*: кожен студент від першого курсу до четвертого підвищує рівень культури свого писемного й усного мовлення: набуває практичних навичок використання засобів української літературної мови для написання анотації, конспекту, реферату, наукової статті, тез, курсової роботи за фахом; застосовує ці матеріали в усних публічних виступах; 2) *особистісна орієнтованість моделі*: залежно від індивідуальних творчих можливостей і мотивації до мовного самонавчання та самовдосконалення майбутній учитель готує наукові публікації до збірників студентських статей (тез), проводить самостійне лінгводидактичне дослідження з рекомендованої кафедрою української мови проблеми, яке відповідає рівню кваліфікаційної роботи; ознайомлює з результатами своєї науково-дослідної роботи широке коло викладачів і студентів; 3) *відкритість структури*: магістерська робота є водночас і

підсумком науково-дослідної діяльності студента в межах навчального середовища ВНЗ, і поштовхом до подальшого наукового зростання (наприклад, дисертаційного дослідження). Відкритість структури також полягає у тому, що компоненти моделі можуть розширити своє функціональне поле: автори кращих курсових або кваліфікаційних робіт беруть участь у всеукраїнських конкурсах наукових студентських досліджень, у студентських олімпіадах (зокрема з методики викладання української мови в початкових класах), виступають з науковими повідомленнями у школах тощо.

Створена нами модель, безперечно, відображає ідеальний результат, отриманий від студента-випускника педагогічного ВНЗ: написання та публічний захист кваліфікаційної науково-дослідницької роботи (дипломної або магістерської) є показником високого рівня сформованості креативних якостей завтрашнього вчителя, його мовнокомунікативної професійної компетенції. Оскільки підготовка та захист дипломної кваліфікаційної роботи не є обов'язковою вимогою для педагогічних ВНЗ (на відміну від вищих навчальних закладів технічного профілю), ця форма характеризує поглиблений рівень самостійної науково-дослідної роботи майбутніх педагогів, а базовий (основний рівень) обмежується підготовкою та публічним захистом курсової роботи.

Одна з актуальних проблем функціонування української мови в сучасному суспільстві може бути покладена в основу науково-дослідної роботи студента протягом усіх років навчання в університеті. Початком самостійного поетапного дослідження у заданій площині є написання анотації на книгу, статтю, презентація новинок науково-навчальної літератури. Конспект і реферат є складнішими жанрами наукового стилю, оскільки потребують від майбутнього вчителя більшої креативності, а в усному публічному мовленні вони реалізуються у формі повідомлення з наукової проблеми. Написання статті і тез є тим етапом формування професійно спрямованої творчої мовнокомунікативної діяльності майбутнього вчителя, який безпосередньо передувє виконанню курсової і кваліфікаційної робіт. Магістерська (дипломна) робота та її публічний захист завершують поетапне п'яти-шестирічне наукове дослідження з української мови та методики її викладання і демонструють рівень сформованості креативної мовнокомунікативної особистості завтрашнього педагога.

Освіта є однією зі сфер використання наукового стилю української літературної мови, тому *майбутні вчителі повинні досконало володіти його мовними засобами в усній та писемній формах професійного спілкування.* Формуючи професійну мовнокомунікативну компетенцію студентів, викладач ВНЗ закономірно звертає увагу на *знання стильових норм наукової мови та вміння й навички їх практичного застосування у різних жанрах.*

Дамо загальну характеристику основних писемних жанрів наукового стилю, закладених у структуру моделі поетапного формування креативності студента засобами створення наукових текстів професійного спрямування.

Анотація (лат. *annotatio* — зауваження, помітка) — це науково-інформативний жанр власне наукового підстилю, що витлумачується як: 1)

короткий виклад змісту книги, статті, розробки, звіту тощо ; 2) стисла узагальнена характеристика книжки, статті, рукопису тощо, яка розкриває ідейну спрямованість, зміст, структуру та інші особливості твору [4: 31]. Приклади оформлення анотації студенти знаходять на звороті титульної сторінки друкованого видання або у каталожній картці бібліотеки. Анотація допомагає майбутньому вчителеві зекономити час на пошуки інформаційних джерел для мовної самопідготовки, повідомляє про спрямованість на те чи інше коло читачів. Початком науково-дослідної роботи студента можна вважати написання першокурсником анотації на статтю, навчальну книгу на заняттях з курсу "Українська мова професійного спрямування". Доцільно запропонувати для цього статті у збірниках студентських наукових публікацій: вміння окреслити коло проблем, порушених автором (авторами), встановити мету, практичну значущість наукової публікації закладає підґрунтя для написання майбутнім учителем інших жанрів науково-інформативного різновиду власне наукового підстилю: реферату, тез, статті, курсової, дипломної, магістерської робіт. Ефективним засобом розвитку креативності є проведення студентами — авторами кращих анотацій — *огляду новинок (презентації)* науково-навчальної літератури за фахом: збірників наукових статей, навчальних посібників, словників тощо. Цей жанр академічного красномовства може реалізуватися як на лекційних та практичних заняттях з української мови та методики її викладання, так і на заняттях гуртків, проблемних груп, перед початком наукових студентських конференцій та семінарів з культуромовних проблем.

Конспект (лат. *conspectus* — огляд) — довідково-інформаційний текст — "лаконічно написаний виклад змісту першоджерела (книги, статті, лекції, промови, виступу тощо). При конспектуванні потрібно звернути увагу студентів на способи передачі чужої мови і відповідні пунктуаційні норми. За походженням конспекти поділяють на два типи — конспекти усних виступів і конспекти друкованих праць [2: 93]. Пропонована нижче таблиця дає змогу студентові уникнути стенографування лекторського виступу або механічного переписування тексту наукової статті. Окрім того, студент самостійно формулює тему, виділяє в її рамках мікротеми, своїми словами передає зміст доказів, висловлює власні думки щодо проблеми, порушеної автором. Отже, опрацювання першоджерела перетворюється на творчу діяльність:

Таблиця 2

Технологія підготовки студента до конспектування наукової статті
Зразок сторінки конспекту.

Повна назва першоджерела				
Тема (про що говориться у статті)	Мікротеми (у рамках теми)	Докази, факти	Цитати	Власні думки, зауваження
	1.			
	2.			
	3.			

Реферат (лат. *refero* — повідомлення, переказ) як жанр наукового стилю інформує про дослідження з наукової проблеми. Існує чимало визначень

реферату, наприклад: "Усний або письмовий стислий виклад змісту наукової праці, книги, результатів наукового дослідження" [2: 146]; "короткий виклад великого дослідження або кількох праць з якоїсь наукової проблеми. У процесі його підготовки необхідно вибрати найцінніші положення, найяскравіші приклади [3: 49]. *Процес реферування* наукової літератури передбачає декілька *операцій*: читання тексту першоджерела (або кількох наукових праць), аналіз, виділення головного і переформулювання отриманої інформації у стислому вигляді. При цьому реферат як вторинний письмовий текст має такі *характеристики*, як: 1) змістова і структурна завершеність, наявність плану, списку аналізованих джерел; 2) точність передання авторського бачення проблеми, можлива самостійність у висновках, власна оцінка проблеми; 4) компактність і доступність викладу; 5) наочність (застосування таблиць, схем); 6) дотримання мовних норм та вимог до технічного оформлення тексту; 7) можливість озвучення матеріалів на практичному занятті, на засіданні студентського наукового гуртка, проблемної групи.

Формулюючи студентіві тему реферату з української мови або методики її викладання у початкових класах, викладач дотримується таких *вимог*: 1) наукова мовознавча або педагогічна проблема, досліджувана в аналізованій праці (кількох працях), повинна бути актуальною та спроектованою на майбутню мовнокомунікативну професійну діяльність студента; 2) назва повинна відображати ті аспекти мовознавчої або методичної проблеми, які раніше не обговорювалися на аудиторних заняттях, — це оптимізує процес мовного самонавчання й самовдосконалення студента-виконавця роботи; 3) студентіві рекомендуються надійні джерела для опрацювання, які відображають сучасні тенденції розвитку конкретного мовознавства; 4) тема не повинна копіювати розміщених у мережі Інтернету назв, що дозволить уникнути плагіату, а отже, забезпечить самостійність написання реферату.

Власна оцінка наукової проблеми, самостійність висновків, зроблених студентом у кінці реферату, готують майбутнього вчителя-дослідника до наступного етапу формування креативності — написання *статті* (бажано з цієї ж проблеми). Якщо анотація, конспект, реферат та курсова робота є жанрами наукового стилю, віднесеними до базового рівня самостійної дослідницької роботи студентів-нефілологів з української мови, статтю пишуть творчо обдаровані студенти зі стійким інтересом до мовознавства та прагненням до творчої науково-дослідної діяльності у цій площині. *Стаття* є самостійною, стислою (до 10 сторінок) науковою працею, вміщеною у наукових періодичних виданнях, збірниках матеріалів конференцій. Залежно від *мети* написання наукові статті поділяють на: повідомлювальні, оглядові, аналітичні та дискусійні [3: 49]. На наш погляд, оглядові (аналіз праць з досліджуваної проблеми) та повідомлювальні (про результати свого дослідження) статті є найпоширенішими видами студентських наукових публікацій з проблем культури української мови та методики її викладання в початкових класах. Процес написання статті значно полегшиться, якщо майбутній учитель оволодів знаннями, уміннями й навичками на попередніх

етапах науково-дослідної роботи — при створенні анотації, конспекту та реферату.

Викладачеві української мови, функція якого обмежується консультативно-координуючою, доцільно написати *рецензію* на підготовлену студентом статтю або запропонувати це зробити іншому студентові. Цей вид роботи, на нашу думку, є інтерактивним, оскільки написання студентом рецензії на статтю однокурсника (критичний аналіз чужої праці) сприяє мовному самонавчанню й самовдосконаленню, розвиває креативність майбутнього фахівця. Працюючи над написанням статті, необхідно навчити студента записувати основні її положення у формі *тез*, в яких відсутні докладні пояснення, приклади, таблиці, рисунки, цитування. Обсяг тез — як правило, до 2-х сторінок — дозволяє вважати їх оптимальною письмовою основою доповіді чи повідомлення студента на науковій конференції, науковому семінарі, на засіданні гуртка чи проблемної групи.

Студентські статті випереджають або супроводжують написання *курсової та кваліфікаційної* робіт з лінгводидактичної проблематики. Йдеться про студентів навчально-наукового інституту педагогіки. Показово, коли на захисті роботи випускник інформує ДЕК про впровадження результатів свого дослідження: про участь у конференціях, семінарах, конкурсах наукових студентських робіт, про публікації у збірниках тощо.

Теми курсових, дипломних та магістерських робіт щороку затверджуються протоколом засідання кафедри. Теми дібрано так, щоб курсова робота могла стати частиною дипломного дослідження, а бакалаврська дипломна робота з методики викладання української мови "розвинулася" у кваліфікаційну роботу з методики початкового навчання (українська мова) на п'ятому курсі або в магістерське наукове дослідження з методики початкової освіти (українська мова). Слід зазначити, що студент має право запропонувати свою тему курсової роботи.

Виконання курсових робіт передбачено щороку навчальним планом з базових дисциплін за спеціальністю, з якої студент — майбутній учитель — здобуває освіту. Курсова робота як самостійне навчально-наукове дослідження вирішує ряд завдань: 1) закріпити, поглибити й систематизувати практично спрямовані знання студентів з навчальної дисципліни (зокрема з української мови та методики її викладання); 2) удосконалити навички наукового текстотворення, набуті студентами у процесі написання анотацій, конспектів, рефератів, статей; 3) забезпечити належний рівень оволодіння майбутніми фахівцями методами сучасних наукових досліджень; 4) розвивати у студентів дослідницьку самостійність та рефлексію; 5) формувати в майбутніх учителів етику професійної комунікативної поведінки, необхідну при проведенні педагогічного експерименту; 6) стимулювати науково обдарованих студентів до написання кваліфікаційної (дипломної, магістерської) роботи.

Хоча курсова робота здебільшого реферативна, її слід вважати первинним письмовим текстом наукового стилю, оскільки студент виявляє повну самостійність у висновках, дає власну оцінку актуальної наукової проблеми. Написання курсової та кваліфікаційної робіт з будь-якої навчальної дисципліни

студентами нефілологічних факультетів педагогічних ВНЗ вимагає від викладачів, що керують дослідженнями, високого рівня мовнокомунікативної професійної компетенції — знання норм української літературної мови та вміння використовувати їх у науковому дискурсі. Тому належна мовна підготовка магістрантів, найздібніші з яких поповнюють науковий склад університетських кафедр, повною мірою відповідає стратегічним завданням вищої школи.

Позитивно те, що останнім часом з'явилося багато навчально-методичних посібників, призначених допомогти студентам різних факультетів педагогічних навчальних закладів створювати тексти наукових жанрів, структурувати, грамотно оформлювати та публічно захищати дипломні і магістерські кваліфікаційні науково-дослідницькі роботи (С. Вітвицька, В. Дороз, В. Ковальчук, Л. Кравець, Л. Мацько, Л. Мойсеев, І. Мороз та ін.).

Аналіз змісту науково-дослідної роботи студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних спеціальностей педагогічних університетів з української мови дав змогу дійти таких *висновків*:

1. Сучасні форми науково-дослідної роботи студентів регламентовані законодавчо і мають давні традиції в Україні.

2. Самостійна дослідницька робота студентів-нефілологів з української мови та методики її викладання (на педагогічних факультетах) здійснюється на базовому та поглибленому рівнях.

3. В основу моделі поетапного формування креативності студентів нефілологічних факультетів педагогічних ВНЗ покладено навчання майбутніх учителів складати усні і писемні професійно спрямовані наукові дискурси різних жанрів.

4. Надійними джерелами поповнення знань студентів-нефілологів про мовне оформлення текстів наукових робіт та умінь і навичок їх практичного використання є навчально-методична література та консультації викладачів української мови.

5. Науково-дослідна робота майбутніх учителів з української мови в усьому розмаїтті її форм втрачає свою доцільність, якщо вона не має перспектив подальшого застосування у шкільному навчально-виховному процесі. Звертаючись до праць Ю. Бабанського, процитуємо: "Вивчення й узагальнення досвіду не може завершитися збором і збереженням інформації про нього у вигляді доповідей, статей, брошур тощо — не лише перший, хоча й надзвичайно цінний етап діяльності. Далі йдуть використання результатів цього досвіду в наукових дослідженнях і впровадження його в масову практику роботи вчителів" [1: 575].

Список використаних джерел та літератури

1. Бабанський Ю.К. Передовий досвід учителів і педагогічна наука // Педагогічна майстерність: Хрестоматія: Навч. посіб. / Упоряд.: І.А. Зязюн, Н.Г. Базилевич, Т.Г. Дмитренко та ін.; За ред. І.А. Зязюна. — К.: Вища шк., 2006. — 606 с.: іл.

2. Загнітко А.П., Данилюк І.Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. — Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2007. — 480 с.

3. М

ацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови: Навч. посіб. — К.: ВЦ "Академія", 2007. — 360 с. (Альма-матер).

4. Сучасний тлумачний словник української мови: 50000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. — Х.: ВД "ШКОЛА", 2006. — 832 с.